

56. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1912. – Т. 3. – С. 157, 159.
57. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. 3. Миклашевские // Киевская старина. – 1882. – № 8. – С. 249 – 250.
58. Лазаревский А.М. Описание Старо Малороссии. Т. I. Полк Стародубский. – К., 1888. – С. 331 – 332.
59. ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 660 зв.
60. ІР НБУ. – Ф. I. – № 66093. – Арк. 1.
61. Див. детальніше: Кривошея О. Полковий осавул прилуцький Михайло Федорович Мовчан і його заповіт // Гілея. – 2008. – Вип. 11. – С. 118 – 122.
62. ІР НБУ. – Ф. I. – № 57489 – 57601. – Арк. 258 – 260 зв.
63. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 18661. – Арк. 2.
64. ІР НБУ. – Ф. I. – № 57489 – 57601. – Арк. 125.
65. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. Вып. III. Полк Стародубский / Составил Н.Костантинович. – Чернигов, 1875. – С. 571 – 575.

Л.І. Шологон

**ЛІТЕРАТУРНЕ ТА НАУКОВЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ НА СТОРІНКАХ
ЧАСОПISУ «ЖИТЕ І СЛОВО» (1894 – 1897 РР.)**

Періодичні видання Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. приділяли чимало уваги як національно-культурним проблемам українців краю, так і розвитку літературного, театрального та наукового життя. Серед галицьких україномовних часописів чимало літературно-публіцистичних журналів, де, окрім гострих статей, присвячених актуальним темам того часу, вміщено поезії та прозові твори видатних літераторів Галичини, Буковини та Наддніпрянщини, цікаві розвідки етнографічного та історичного характеру, повідомлення про вихід у світ нових художніх та наукових видань тощо.

Слід зазначити, що, незважаючи на чималу кількість вищевказаних видань, далеко не всі відзначилися належним підбором матеріалу та редагуванням. Проте високий фаховий рівень та прогресивні погляди видавців того чи іншого журналу на розвиток українського національного руху були важливою передумовою для виходу у світ цікавих та інформаційно насичених часописів, які на сьогоднішній день є важливим джерелом для дослідників, що цікавляться національно-культурним життям краю.

Одним з таких видань став журнал «Жите і слово», який виходив у світ завдяки зусиллям Івана Франка та його дружини Ольги. Проблематика часопису та його фаховий рівень зацікавили багатьох дослідників. Серед них радянський науковець М. Бернштейн [1], український діаспорний дослідник А. Животко [2], сучасні науковці М. Романюк, М. Галушко [3] та інші, які в узагальнюючих працях з історії української преси розкрили окремі аспекти обраної теми.

Метою статті є аналіз змісту вищевказаного періодичного видання та низки інших джерел, щоб проаналізувати причини виходу у світ часопису «Жите і слово», основні засади редакційної політики, видання та розповсюдження журналу, висвітлення на його сторінках літературного та наукового життя Галичини кінця ХІХ ст.

Серед епістолярної спадщини І.Франка чимало цікавої інформації, що розкриває працю видатного українського літератора над випуском нового часопису. 7 жовтня 1893 р. він писав до Агатангела Кримського, що йому вдалося знайти чоловіка, що профінансує видання нового літературно-наукового журналу. За задумом І.Франка, щороку планувалося видавати 6 томів, тобто що за два місяці об'ємом в десять друкованих аркушів кожен, де будуть вміщені художні та поетичні твори, літературно-критичні статті, етнографічні дослідження як оригінальні, так і переклади. Також в листі Івана Яковича знаходимо наступні рядки: «Звісно, з українців я Вас першого запрошую до співробітництва як у відділі белетристики, так і в відділі наукової роботи» [4, с. 421]. Також співпраця була запропонована таким видатним постатям українського національного руху, як Леся Українка, Олена Пчілка, Михайло Драгоманов, Федір Вовк тощо.

Слід зазначити, що саме А. Кримського І. Франко просив надіслати життєпис М. Драгоманова та бібліографію творів відомого громадсько-політичного діяча, які згодом були вміщені разом з портретом в книзі першій за 1894 р. під рубрикою «Сучасні діячі слов'янської науки і літератури», де редактор зазначив про нього наступне: «Розпочинаємо чоловіком, ім'я котрого повинно бути знайоме і дороге кожному Русинові-Українцеві без

огляду на те, чи він згоджується з усіма поглядами его обширної і многоплідної діяльності» [5, с. 148].

Також у першому випуску часопису «Жите і слово» були опубліковані повість «Основи суспільності», вірш «З подорожніх заміток» та перекладені з чеської «Тиропольські елегії Карла Гавлічка-Боровського» І.Франка, віршоване оповідання «Новик» Осипа Маковоя, поезію Уляни Кравченко «Жите і слово», «Пісню про Роланда» (переклав з французької Василь Щурат). З праць наукового характеру вмістили «Матеріали до історії віршів українських», «Старі хартії вільності. (Історичні начерки)» М. Драгоманова, «Сліди впливу В. Жуковського в поезіях Б. Залеського» Олександра Колесси, «До історії галицько-руського селянства» М. Зубрицького [5, с. 157].

На наш погляд, досить цікавою і не зовсім традиційною для галицької преси того часу була розвідка «Будда і Буддизм» Леона Лера, котру з французької переклав І. Франко. З приводу її публікації редакція зазначила, що прагне познайомити своїх читачів з результатами найновіших європейських досліджень з історії релігії, оскільки: «наука та, між другими студіями надлюдкістю, займає дуже видне місце в освічених краях, так і через те, що й для практичного життя важна справа про роль, яку грала і грає релігія в громаді» [6, с. 75].

Проте на особливу увагу заслуговує археографічна праця, яку розпочала редакція вже з першого випуску «Жите і слова», оскільки вмістили рубрики «Із переписки наших літературних і політичних діячів» (друкували епістолярну спадщину відомих політиків та літераторів, журналістів), «Із уст народу» (вмістили неопублікований фольклорний матеріал), «Із старих рукописів» (публікувалися пам'ятки релігійної літератури). У передмовях до вищевказаних тематичних добірок головний редактор намагався переконати читачів у необхідності надсилати важливі рукописи з домашніх архівів до часопису «Жите і слово».

Щодо листування відомих громадсько-політичних діячів, то І. Франко звернув увагою на його цінність і висловив стурбованість тим, що «публікація того рода жерел у нас доси ледве почата; ще більший жаль, що самі ті жерела через різні лихі обставини переважно позатрачувалися або й зовсім понижені» [7, с. 116]. Незважаючи на це, вже в першому номері журналу надрукували листи Ю. Федьковича до учнівської громади Станіслава (1866–1868 рр.), В. Шашкевича до В. Навроцького та інші.

У рубриках «Із старих рукописів» та «Із уст народу» були вміщені апокрифи, народні пісні та легенди, записані І.Франком. З приводу усної народної творчості він звернувся до читачів з проханням: «Всіх прихильників народної словесності, котрі або мають можливість записувати з уст народу, або мають в руках збірки творів нашої усної словесності, просимо дуже присилати нам свої записи для використання» [8, с. 140].

Окрім цього, в часописі «Жите і слово», як і інших галицьких періодичних виданнях, були рубрики «Критика і бібліографія» та «Нові книжки», які відзначалися неабиякою змістовністю.

Отже, ознайомлення із першим випуском журналу дозволяє стверджувати про його високий рівень, що був зумовлений ретельним підбором літературних творів, різноплановими науковими розвідками, публікацією цінного джерельного матеріалу і спробою залучити до археографічної праці своїх читачів. Великою мірою цьому сприяло те, що переважна більшість статей, вміщених на сторінках першого номеру «Жите і слова», вийшла з-під пера видатного українського письменника, непересічного науковця та головного редактора журналу.

Українські науковці та літератори як Галичини так і Наддніпрянщини схвально оцінили вихід у світ періодичного видання за редакцією І.Франка. Це дозволило йому в одному з листів до А. Кримського написати: «Перша книжка «Житя і слова» зробила у нас добре враження, про неї заговорили і в пресі, і в приватних кружках, та пренумерата (передплата – Л.Ш) поки що йде слабо» [9, с. 446]. Слід зазначити, що до кінця 1894 р. журнал передплачувало 260 читачів, тоді як необхідно було 400 для відшкодування витрат на його видання. Він виходив у світ як завдяки благодійній підтримці, так і власним коштам І. Франка.

Редакція неофіційно розповсюджувала журнал також на території Наддніпрянської України. «Я до Росії посилаю «Жите і слово» тільки тим хто замовляє. Кладу цілий номер без обложки в конверт і рекомундою. Досі всі подоходили», – повідомляв Іван Якович М. Драгоманова [10, с. 468].

Переважна більшість літературних творів та наукових розвідок, вміщених в першому номері «Жите і слова», були не закінченими, і редакція продовжувала їх друкувати в наступних. Проте впродовж 1894 р. з'явилися й нові праці, зокрема, «Притча про чотири

персні» Лесі Українки, переклади праць В. Гюго та трагедії Софокла «Едіп Царь», зроблені відповідно Оленою Пчілкою та І. Франком. У рубриці «Із уст народа» опублікували зібрані Лесею Українкою купальські пісні. У передмові до них письменниця зазначила: «При записуванні пісень і мотивів я хотіла як можна більше наблизитися до фонографічної достовірності, щоб удати як найвірніше всі найдрібніші одміни вимови і всі модуляції мотиву, бо вважаю се ідеалом усякого збірача устних народних матеріалів» [11, с. 454].

Серед наукових праць заслуговують особливої уваги наступні: «Із фольклорного руху в Західній Європі» Л. Василевського, «Про Румянцевський музей у Москві» А. Кримського тощо. Остання з них була написана на прохання І. Франка, оскільки в Галичині, за винятком декількох вчених, не були знайомі з історією, бібліотекою та рукописами музею. Враховуючи величезні наукові фонди бібліотеки, А. Кримський зосередив увагу лише на документах, що містять інформацію з історії України та давньоруської літератури [12, с. 402].

У рубриці «Сучасні діячі слов'янської науки і літератури» у книзі другій за 1894 р. опублікували змістовну статтю про російського дослідника-славіста Миколу Савовича Тихонравова. Окрім неї тут вмістили «Поправки до біографії М. Драгоманова» [13, с. 277]. Це було зумовлено тим, що видатний вчений і громадський діяч, прочитавши свій життєпис у попередньому номері журналу, залишився не зовсім ним задоволений, оскільки, як він вважав, редакція, публікуючи його, користувалася неавтентичними джерелами, тому написав поправки, які й опублікували в журналі.

З опублікованих джерел у 1894 р. варто звернути увагу на щоденник Володимира Навроцького (1869–1870 рр.), що з'явився в книзі шостій. Також тут вмістили «Запросини до передплати» на наступний 1895 р., де редактори повідомляли про зміст періодичного видання, яке планувало й надалі знайомити читачів з найкращими літературними й науковими працями та подавати їх в досить доступній формі, а також задекларували політичну незаангажованість часопису наступними словами: «Держачись з боку усяких політичних і партійних сварок, редакція бажає служити інтересам русько-української літератури і науки, вважаючи ті інтереси тотожними з поступом економічним та інтелектуальним широких мас народа, з розвитком серед них свободної сучасної думки» [14, с. 455].

Упродовж 1895 р. видавці «Жите і слова» дотримувалися вищевказаної програми. На сторінках журналу продовжували публікувати епістолярну спадщину відомих письменників та політичних діячів, некрологи, де повідомили про смерть М. Драгоманова та професора української мови та літератури Львівського університету Омеляна Огоновського, фольклорний матеріал та інші джерела, поезії та драматичні твори І. Франка, вірші Уляни Кравченко, П. Журби, переклади. Розвідки про російського літератора та публіциста Михайла Чернишевського та польську письменницю Елізу Ожешкову традиційно вмістили в тематичній добірці «Сучасні діячі слов'янської науки і літератури». Щодо нових наукових праць, то 1895 р. з'явилися «Знадоби до пізнання народних звичаїв та поглядів правних» Володимира Охримовича, статті про рукописи Степана Руданського та декілька розвідок під назвою «Історія та релігія Жидів» [15, с. 450].

Окрім цього, в книзі шостій за 1895 р. редактори пояснили, що останній номер вийшов у світ із запізненням не з їхньої вини, а лише через матеріальні труднощі. Також вони повідомили, що кошти на подальший вихід у світ часопису віднайшли завдяки благодійним внескам, проте журнал не буде залишатися поза політикою і майбутнє видання буде таким: «щоб воно не трапляючи свого дотеперішнього наукового характеру, розширило свої рамки також на справи політичні і провадило в дусі виложеної тут програми» [16, с. 487]. Щодо останньої, то редакція дала зрозуміти, що підтримує ідеї Української радикальної партії і планує змінити тематику видання, бо перестав виходити у світ часопис «Радикал» і вона прагне продовжити розпочату ним справу. Окрім цього, було зазначено наступне: «А що найважливішою справою для України здобути політичну волю, розуміючи її безусловно яко волю національну, краєву (областну), дезентралізаційну, а ніяк не вбачаючи єї в централізмі і обрусительстві, котрі все будуть нищити Україну – будемо в першій ряді давати місце таким статтям, в яких розбираються отсі питання з висшевказаного погляду» [16, с. 487].

Цим можна пояснити і те, що на сторінках раніше політично нейтрального часопису впродовж 1896 – 1897 рр. з'явилися рубрики «Політична хроніка», «Вісті з Росії» та окремі статті політичного характеру «Реалісти чи кар'єристи» (вміщено інформацію про міжпартійну боротьбу на Буковині), «Про російські воєнні порядки», «Хроніка соціальної боротьби в Європі», «До історії нової ери», «Хліборобські спілки в Україні», «Економічна безвикрутність

.....
благословенної Полтавщини», «Як я став казенним радикалом», «Український і галицький радикалізм» тощо.

Окрім них у журналі продовжували друкувати поезію в рубриці «Наш альбом», де з'явилися нові вірші І.Франка, Лесі Українки, П.Граба, Уляни Кравченко. Дещо менше місця, ніж в попередніх випусках «Життя і слова», було відведено для прозових та драматичних творів.

Головний редактор часопису не міг залишитися осторонь літературної критики і в одній з статей в рубриці «Наша белетристика» писав, що критик «мусить зробити те, до чого звичайний читач інколи буває неспосібний... те, що загал (або найосвіченіша, найвразливіша часть загалу) почуває він повинен висказати словами, обставити аргументами, підвести під якісь висші принципи, мову почуття перекласти на мову розумову» [17, с. 31].

Часопис продовжував інформувати читачів про новини літературного життя завдяки рубриці «Критика та бібліографія». Особливо цікавими були розвідки про видатного майстра пера Роберта Бернса, в передмові до яких редакція зазначила: «Отсю гарну статтю віденського вченого д-ра Карла Федерна, написану з нагоди сотих роковин смерти знаменитого шотландського мужика-співака подаємо в перекладі, додаючи до неї деякі наші переклади з Бернса» [18, с. 143].

Епістолярна спадщина відомих діячів середини XIX ст. була опублікована в рубриці «До історії 1848 року». Побачило світ на шпальтах журналу й листування М. Драгоманова, підготовлене до друку Михайлом Павликом.

Серед дописувачів журналу в 1896 р. з'явився Михайло Коцюбинський, який з розумінням і вдячністю прийняв пропозицію І. Франка про співпрацю. Останній писав до видатного письменника з Наддніпрянщини: «Щиро прошу Вас до співробітництва в «Житті і слові». Крім белетристики (коротких новелістичних творів), мені були б пожадні праці про просвіту, соціальний та громадський побут нашого народу, а надто критика літературна та дописи про біжучі факти» [19, с. 78].

В одному з листів до А. Кримського, що датується 24 березня 1896 р. І. Франко повідомляв про неабиякі фінансові труднощі, з якими зустрічалися видавці журналу, та про плани щодо зміни формату часопису. Іван Якович прагнув видавати «Життя і слово» щомісяця, виключити з нього не завжди високопрофесійні етнографічні та історичні матеріали, натомість публікувати якомога більше літературної критики та популярних розвідок з різних галузей знань. Оскільки такий формат часопису вимагав ретельного та кваліфікованого редагування, то для роботи в ньому І.Франко в черговий раз запрошував А. Кримського. Таким чином, незважаючи на те, що в журналі публікувалося впродовж 1896 і 1897 рр. чимало статей політичного характеру, пріоритетною для головного редактора була літературна та наукова тематика [20, с. 75].

Плідною залишалася співпраця часопису з Лесею Українкою, яка постійно надсилала свої літературні твори для «Життя і слова». У листі до Людмили Драгоманової в грудні 1896 р. вона писала: «Будьте ласкаві, перешліть мої вірші Франкові, в редакцію «Життя і слова», якщо він їх прийме, то нехай непримітно друкує за моїм підписом – я покладаю на се великі надії» [21, с. 360].

На сторінках журналу в 1896 – 1897 рр. розгорнулася й полеміка політичного характеру між Лесею Українкою та І. Франком. Її викликала стаття редактора часопису «З кінцем року». Поетеса, яка не погодилася з твердженнями І. Франка, надіслала до часопису розвідку, де виклала своє бачення проблеми. З цього приводу в листі до Івана Яковича в січні 1897 р. вона писала: «Передано мені, що ви хотіли б, аби стаття була взята назад. Не від мене залежить вимагати її друкування, але по власній волі я її назад не візьму. Всяку полеміку прошу направляти на мене, бо приймаю цілком на себе відповідальність за власні думки, виражені «по долгу совести и чести» [22, с. 509]. Слід зазначити, що стаття Лесі Українки «Не так ті вороги, як добрії люди», була опублікована в книзі шостій за 1897 р. і була спрямована проти тверджень Івана Франка про недоцільність участі українців у російському революційному русі. Згодом він назвав полемічні виступи власні і Лесі Українки «епізодом непорозуміння між своїми» [22, с. 510].

Варто звернути увагу на своєрідну верстку журналу, окремі тексти набирались іншим кеглем, ніж основний, використовувалися різні шрифти – напівжирний, курсив тощо. Окремі тексти в наукових статтях, листи друкувалися кирилицею, польською, німецькою, російською та іншими мовами [3, с. 587].

У червні 1897 р. «Житє і Слово» перестало виходити у світ. Про причини І. Франко повідомив в одному з листів до М. Грушевського: «Моє здоров'я сильно підкопано, і я попросту в розпуці, що з собою робити далі. Може б, Ви дали знати кому слід, що мій найширший намір є закінчити видання «Житє і слова» з кінцем сього року» [23, с. 92]. Не останню роль в цьому відіграли фінансові труднощі. Особливою увагою журнал користувався у молоді, натомість серед людей старшого покоління – значно меншою.

Проте вже в листопаді 1897 р. було прийнято рішення про видання з 1898 р. нового літературно-наукового часопису під назвою «Літературно-науковий вісник», головним редактором якого впродовж багатьох років, як вважають більшість дослідників, був І. Франко. На сторінках нового видання йому вдалося реалізувати багато нових творчих задумів.

Отже, журнал «Житє і слово», намагаючись підтримувати культурно-літературну й соціально-політичну незалежність українців та єдність українського народу, виступив попередником такого періодичного видання, як «Літературно-науковий вісник» [3, с. 586].

Леся Українка, яка радо прийняла від І. Франка пропозицію співпрацювати з новим літературно-науковим журналом писала: «Даремно гадаєте, що наш публіцистичний контрверс мав такий фатальний вплив на мої відносини до Вас. Я завжди вміла відрізнити публіцистику від приватних справ... Звістка про скасування «Житя і слова» була для мене сумна не тільки з загальних, але й особистих причин: зникло поле для моєї праці» [24, с. 411].

Отже, видання впродовж 1894–1897 рр. літературно-наукового часопису «Житє і слово» за редакцією видатного українського літератора та вченого – І.Я. Франка – було непересічною подією в житті українців Галичини кінця ХІХ ст. На його сторінках публікували найкращі твори української та світової літератури, глибокі наукові розвідки з різних галузей знань, етнографічний матеріал, епістолярну спадщину, щоденники видатних діячів української культури, цікаві публіцистичні твори. Однак високий фаховий рівень журналу не завжди знаходив значну підтримку серед масового читача, що негативно позначився на кількості передплатників і фінансовому становищі часопису «Житє і слово».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бернштейн М. Журналістика і критика // Історія української літератури: у 8 т. – К.: 1969. – Т. 4. – Кн. I: література 70 – 90-х рр. ХІХ ст. – С. 60 – 95.
2. Животко А. Історія української преси . – Мюнхен, 1989 – 90. – С. 139–140.
3. Романюк М.М., Галушко М.В. Українські часописи Львова 1848 – 1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. – Т. 1. 1848 – 1900 рр. – Львів: Світ, 2001. – С. 580–587.
4. Франко І. Лист до А.Ю. Кримського. Львів, 7 жовтня 1893 р. // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. Листи (1886 – 1894). – С. 421–424 .
5. Сучасні діячі слов'янської науки і літератури // Житє і слово. – 1894. – Кн. 1. – С. 148–150.
6. Будда і Буддизм // Там само. – С. 75 – 93.
7. Із переписки наших літературних і політичних діячів // Там само. – С. 116–124.
8. Із уст народа // Там само. – С. 140 – 145.
9. Франко І. Лист до А.Ю. Кримського. Львів, 12 січня 1894 р. // Франко І. Вказана праця. – С. 446 – 447.
10. Франко І. Лист до М.П. Драгоманова. Львів, 25 лютого 1894 р. // Франко І. Вказана праця. – С. 467 – 468.
11. Леся Українка. Із уст народа // Житє і слово. – 1894. – Кн. 2. – С. 454 – 461.
12. Кримський А. Про Румянцевський музей у Москві // Там само. – С. 402 – 417.
13. Драгоманов М. Поправки до біографії М. Драгоманова // Там само. – С. 277 – 280.
14. Запросини до передплати // Там само . – 1894. – Кн. 5. – С. 455.
15. Там само. – 1895. – Кн. 4. – 480 с.
16. Оповідка // Там само. – 1895. – Кн. 6. – С. 485 – 488.
17. Франко І. Наша белетристика // Там само. – 1896. – Кн. 1. – С. 31 – 33.
18. Роберт Бернс // Там само. – Кн. 2. – С. 143 – 147.
19. Франко І. Лист до М.М. Коцюбинського. Львів, 24 червня 1896 р. // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 50. Листи (1895 – 1916). – С. 78.
20. Франко І. Лист до А. Ю. Кримського. Львів, 24 березня 1896 р. // Там само. – С. 75 – 76.
21. Леся Українка. Лист до Л.М. Драгоманової. Київ, 19 грудня 1896 р. // Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи (1867 – 1897). – К.: 1978. – С. 359 – 360.
22. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи (1867 – 1897). – К.: 1978. – 550 с.
23. Франко І. Лист до М. С. Грушевського. Львів, 23 вересня 1897 р. // Франко І. Вказана праця. – С. 92.
24. Леся Українка. Лист до І. Я. Франка. Ялта, 19 грудня 1897 р. // Леся Українка. Вказана праця. – С. 411– 412.